

OFICI DE NATURALISTA

El soci d'Honor 2016 de la ICHN, Salvador Filella i Cornadó (Barcelona 1943 —)

Xavier Ferrer *, **

* Universitat de Barcelona. Facultat de Biologia. Departament de Biologia Evolutiva, Ecologia i Ciències Ambientals. Av. Diagonal 643. 08028 Barcelona. Catalunya. A/e: xferrer@ub.edu

** Institut de Recerca de la Biodiversitat (IRBIO). Facultat de Biologia. Av. Diagonal 643. 08028 Barcelona.

Rebut: 16.09.2016; Acceptat: 27.11.2016; Publicat: 30.12.2016

Resum

Aquest any, Salvador Filella i Cornadó ha estat nomenat Soci d'Honor de la ICHN. La presentació de la seva trajectòria personal i pública fou glosada pel Dr. Xavier Ferrer el 29 de juny de 2016. Salvador Filella, taxidermista que treballà al Museu de Zoologia de Barcelona i al Parc Zoològic de Barcelona, tingué una forta influència en el món naturalista i en la gestió de la natura entre els anys 1972 i 1987. Els seus mèrits principals s'inscriuen en les disciplines d'ornitologia, cetologia i conservació del patrimoni natural (com a promotor, ànima i gestor de DEPANA en els seus primers 11 anys). Promogué molt la ciència ciutadana en l'àmbit de la fauna vertebrada, en especial, els ocells.

Paraules clau: Membre Honorari, ICHN, 2016, premi, mèrits, història, Salvador Filella.

Abstract

Honour member of the ICHN, 2016, Salvador Filella Cornadó (Barcelona 1943 —)

This year, the Catalan naturalist Salvador Filella Cornadó has been honoured as the ICHN's Honorary Member. The presentation of his personal and public history was glossed by Dr. Xavier Ferrer on June 29, 2016. S. Filella was a taxidermist who worked at the Museum of Zoology of Barcelona and Barcelona Zoo, had a strong influence on the naturalistic world and the management of Spanish nature between 1972 and 1987. Its main merits are inscribed in the disciplines of Ornithology, Cetology, and Conservation of natural heritage (as promoter, soul and manager of the NGO DEPANA in its first 11 years of life). He promoted much citizen science in the domain of the vertebrate fauna especially birds.

Key words: Honorary Member, ICHN, 2016, award, merit, history, Salvador Filella.

Introducció

«Els Socis d'Honor són les persones físiques de la ICHN, numeraris o no, que pels seus reconeguts mèrits científics o de promoció de les ciències de la natura, són proposats pel Consell Directiu o per deu socis de la ICHN i acceptats per l'Assemblea General per tenir aquesta distinció». Aquesta és la definició dels Estatuts actuals (Pujade-Villar *et al.*, 2015).

El 29 de juny de 2016 en l'Assemblea General de socis de la ICHN va ser oficialment nomenat Soci d'Honor de l'entitat en Salvador Filella i Cornadó (Barcelona 1943), presentat per qui això escriu (Anònim, 2016b). El text del present article correspon en part a la susdita presentació, al Zoo de Barcelona, el 29 de maig de 2014 (Ferrer, 2014), amb motiu de la publicació del seu llibre de memòries *Recordant bells temps*, editat per Jordi Sargatal i Jenar Fèlix (Filella, 2014), que abasta del 1958 al 1976, amb el nucli fort entre 1970 i 1976 (Filella, 2014).

Aquest llibre de memòries és interessant com a crònica de la situació de la protecció i coneixement de la natura en aquell temps i també com a font d'informació sobre molts

personatges del món naturalista i acadèmic (al voltant d'un centenar), al marge evidentment dels aspectes personals de Salvador Filella. El llibre reflecteix èpoques passades, on la situació de sentiment i coneixement vers la natura eren radicalment diferents a les actuals. Diverses anècdotes ho il·lustren però a mi m'agrada la de la plana 240 quan en una sortida al Montseny d'observadors d'ocells del grup del Museu de Zoologia (carregats amb binocles i alguna ullera de llarga vista per identificar les aus llunyanes), el pare de Martí Boada va dir tot alarmat al seu fill veient els ornitòlegs en la llunyania; «He vist uns espies russos mirant el poble amb llargavistes».

També hi ha un interessant llibre de ficció (Ferrer Lerín, 2005) amb dosis elevades de crònica real ja que majoritàriament és l'autobiografia del poeta Paco Ferrer Lerín, company de servei militar i de sortides de camp de Filella. En el llibre es descobreix fàcilment el naturalista amagat sota el nom de Cisquella o Sarquella. La descripció del personatge és excel·lent, acurada i deliciosa.

Entre les diverses entrevistes que li han fet al llarg de la seva vida professional destacaria en el vessant de la conser-

vació de la natura les de Varillas (2002) i Cuyàs Robinson (2016), mentre la seva activitat com a taxidermista és mostrada per (Cols (2013). Al web de la història de l'ornitologia catalana de la UB (Ferrer, 2015) hi ha penjat sense depurar el *Curriculum Vitae* de Salvador Filella fins al 2004, i altres materials sobre el personatge (Fig. 1).

Biografia

Nascut al barri barceloní d'Hostafranchs el 1943, dins d'una família humil, en Salvador Filella començà a treballar des dels 14 anys, primer com a aprenent de dependent en una sastreria, després com a venedor de premsa (a l'igual dels grans estadistes nord-americans) i després com a aprenent de taxidèrma en diversos tallers de Barcelona. La seva formació bàsica es va desenvolupar al grup escolar Victor Pradera i a l'institut Milà i Fontanals fins a tercer de Batxillerat. El seu activisme frenètic li impedí de fer una llicenciatura un cop veterà, tal com feren els seus companys del Zoo, Jordi Sabater o Martí Boada, malgrat els oferiments d'ajuda didàctica que li feren alguns professors de la Facultat de Biologia. Per tant, en la seva vida, altres institucions li proporcionaren formació. Una fou la milícia, ja que tal com explica, (Filella, 2014) el servei militar fou per a ell fonamental atès que aprengué algunes de les característiques de la milícia: ordre, normes, laboriositat, rigor en la feina, importància de la cohesió del grup, fidelitat al grup, importància de la jerarquia (vital sobretot en els anys franquistes), importància de la rutina per aconseguir els objectius, etc. Altre paper formatiu menor el forniren el Museu de Zoologia, la Comissió de Cetologia de la ICHN, i la «Sección Regional Catalana de la Sociedad Española de Ornitología». El fort de la seva formació, però, fou l'autoaprenentatge mitjançant la seva afició a la lectura i les seves experiències pràctiques ja que en Salvador Filella és home d'intel·ligència preferentment pràctica. El fet d'haver estat un autodidacta el marcà profundament en la cara i la creu del seu caràcter, i en les seves mancances metodològiques que ell afrontava mitjançant una dedicació de temps inimaginable.

Desenvolupà la seva professió, majoritàriament, en el llavors anomenat Museu de Zoologia (actual Museu de Ciències Naturals de Barcelona), i en el Zoo de Barcelona. Casat, i amb una filla, les seves aficions personals entre d'altres són la història, el dibuix i l'escultura. Cultiva l'escultura principalment animalista, i ha participat fins al 2004 en vuit exposicions principalment de l'associació d'escultors professionals de Catalunya, associació de la qual ha estat secretari des del 1995 al 1999.

Persona amb un elevat esperit de servei, ha demostrat en tot moment i amb una generositat infinita en temps i diners que sempre estava disposat a donar un cop de mà a qui li demanés, a aclarir dubtes, etc. Com a mostra, el fet que ja el 1968 va formar part com a voluntari del *Cuerpo de Vigilantes Honorarios Forestales para la extinción de Incendios Forestales*, dependent del Govern Civil de Barcelona. A la intel·ligència de Salvador Filella l'ha ajudat molt disposar d'una memòria extraordinària (al servei militar s'aprengué

Figura 1. Salvador Filella a la llacuna de Sarinyena (Osca) el 1983 o 1984. Foto de Jaume Xampeny; arxiu Xavier Ferrer.

de memòria el manual del fusell CETME, fet que li va fer guanyar molts punts.) (Filella, 2014). En les seves memòries explica: «Em vaig adonar de la importància de creure, per poder fer realitat els somnis»; altrament dit, ha estat una barreja de Quixot i Sancho Panza qui amb una tenacitat fora mida, i unes qualitats pràctiques innegables ha complert molts dels seus somnis. Per la seva experiència personal sempre ha tingut molt clar –i ho ha practicat sempre– que «Si vols estar ben servit fes-te tu mateix el llit». Finalment, una altra de les seves qualitats és la d'aprofitar al màxim els materials, personal i energia disponible de cada institució i moment, essent un expert en reciclatge *avant la lettre*. Un bon exemple fou el cas dels baguls de viatge de l'expedició a Indoxina d'Aguiar-Amat i altres tècnics del Museu de Zoologia a la dècada de 1920, els quals romanien arrambats en un recó del Museu; com que Filella no disposava ni de diners ni de bosses robustes de transport per portar materials al camp, va aprofitar els baguls per una de les primeres sortides als Alfacs –ara Punta de la Banya (delta de l'Ebre)–, el juliol de 1971 (Fig.2).

En Salvador Filella, per tots els indrets on ha passat, ha deixat una empremta de bonhomia, educació i harmonia. Dur

Figura 2. Equip de la secció d'Ornitologia del Museu de Zoologia de Barcelona a les Salines de la Trinitat (Delta de l'Ebre) el 5 de juliol de 1971, amb un seat 600 transformat en camioneta (Formichetta). De Esquerra a dreta: Lluís Colom, Carles Curto, S. Filella i X. Ferrer. Davant el gos Spot i els baguls de l'expedició a Indoxina que feu el Museu de Zoologia en els anys vint (S. XX) amb Joan B. Aguilar-Amat i Banús (1882-1936). Foto de Xavier Ferrer.

treballador tot hora a qui no li varen regalar res, fou un alumne avantatjat en la dura escola de la vida. Aquesta laboriositat s'acompanyava d'una energia inesgotable que recuperava amb una increïble facilitat per dormir en qualsevol substrat i hora.

Carrera professional

El novembre de 1967 Salvador Filella entra per oposicions com a funcionari taxidermista, al Museu de Zoologia de Barcelona. Allà treballarà fins al 1984 alternant amb una altra feina al Zoo de Barcelona, on entrà el 1967 primer com a becari i després com a auxiliar pràctic al 1970, per esdevenir auxiliar tècnic el 1987 i conservador al 2001 fins a la seva jubilació el setembre de 2008.

El treball en aquestes dues institucions li permeté treure el millor de cadascuna; el nom i la categoria científica del primer, i materials i local per fer conferències al Zoo. La gran habilitat de Filella fou un aprofitament mil·limètric dels migrants recursos propis i institucionals per treballar en pro de la fauna i la natura. Així, per exemple, utilitzava per a la burocràcia el nom del Museu de Zoologia (segells i paper de carta «respectables» per ser una institució científica) i els recursos i infraestructura del Zoo de Barcelona (més popular i amb més recursos que els del Museu). Era una barreja creativa que ell definia com «ajuntar esforços i infraestructures» on a més del Zoo i el Museu hi havia la Sección Regional Catalana de la Sociedad Española de Ornitología (SEO) que de tant en tant prestava a la secció ornitològica una ullera de llarga vista, la ICHN (d'on depenia la secció de cetologia), i una miqueta al final dels setanta, la Universitat de Barcelona. Va ser un mestre en la utilització hàbil de la burocràcia muntant carnets de col·laborador del Museu, fitxes de presentació a la Guàrdia

Civil, etc. En els anys setanta una carta oficial anunciant a un quarter de poble de la Guàrdia Civil que uns científics del Museu visitarien l'indret per fer prospeccions científiques, causava meravelles. Per exemple, explica Filella, que en el primer any de la creació de la Secció de cetologia una carta oficial a la direcció de la Guàrdia Civil explicant la importància científica dels avaraments de cetacis, va aconseguir que la major part d'aquests foren comunicats a la comissió per la Guàrdia Civil. El cas extrem fou el d'un número de la Guàrdia Civil que per ordre superior restà vigilant el cos d'un cetaci varat a l'Estartit (Costa Brava) l'any 1979 tota la nit fins que «no apareciesen los científicos para hacerse cargo del cuerpo...», anècdota que explica a les planes 203 i 204 de les seves memòries (Filella, 2014). Davant les mancances i la situació política del final de la dictadura, Salvador Filella sabia trobar suports (ICONA, Guàrdia Civil, etc.).

Des del primer moment de treballar al Museu de Zoologia, es va fer càrrec de la direcció en funcions del Departament de Vertebrats (que estava sense tècnics des de la mort de Joan Baptista Aguilar Amat el 1936) i que mai va disposar de presupost específic. Imagineu la pobresa de personal i de mitjans del Museu en aquell moment. El llibre de l'Àlex Aguilar (2013) en la seva plana 342 fa un breu i ajustat retrat de la situació física quant a la Secció de Cetologia. El deixeble de Salvador Filella, Xavier Parellada, descriu la situació de la Secció d'Ornitologia durant els inicis dels setanta del segle xx quan el coneixement de la distribució dels ocells catalans era gairebé inexistent. Diu ell: «La secció, situada escales amunt d'una de les torres, en un recó mig amagat a un nivell superior al de la sala d'exposicions del primer pis, petit i fosc (sense finestres). Hi havia una àmplia taula de treball, mapes i fotos a les parets, un armari amb una petita biblioteca amb la revista *Ardeola*, les guies de l'Omega com la Peterson i més endavant la llavors excel·lent i malauradament inacabada *Fauna Ibérica del Noval* i uns arxivadors –procedents del Zoo– per les fitxes (les d'espècies i les de prospecció) –de les sortides de camp ornitològiques. Tot això sense ordinadors, ni internet, ni mòbils, ni càmeres digitals –gairebé sense càmeres fotogràfiques analògiques–, amb prismàtics i telescopis molt deficients. Tot just les fotocopiadores començaven a existir, i fins i tot els que tenien cotxe eren pocs i molt cobejats». Malgrat aquesta situació científica i logística tan «meravellosa», molts voluntaris hi anaven els dissabtes al matí, passaven a net les fitxes de la setmana anterior, feien contactes i organitzaven les sortides del diumenge o del proper cap de setmana...

L'objectiu de Salvador Filella era clar: «l'estudi integral de la fauna de Catalunya» (Filella, 2014, p.85). La translació de l'objectiu al grup d'ornitologia era conèixer i descriure el més fidelment possible la situació ornitològica, principalment a Catalunya, en tots els seus aspectes. És a dir, que era explícit que es treballava per complir una missió científic-naturalista en sentit ampli. El gaudi es donava per suposat però l'important era la missió. Aquesta visió i les sortides pràctiques al camp, crec jo, van ser crucials per enganxar el jove de 16 a 20 anys ja que sentia que estava fent una cosa que tenia sentit i amb un objectiu que enllaça amb el metabolisme dels joves: el gust per l'acció, per esbrinar el desco-

negut. Tots els voluntaris ens plantejàvem les prospeccions ornitològiques com aventures de descobriment d'una Catalunya quasi ignorada totalment des del punt de vista ornitològic. Aquest plantejament pràctic i la inexistència llavors d'organitzacions que acollissin el jovent interessat per la natura a Catalunya, foren factors decisius per l'èxit aclaparador que va tenir Salvador Filella amb el jovent, impulsant una ciència ciutadana de bloc de notes i llapis. La Secció i la feina d'omplir i copiar fitxes per l'arxiu ornitològic va permetre cohesionar els aficionats que encara no coneixien ningú més i després, formar equips, crear projectes, etc.

Amb 25 anys raspats i estudis solament elementals, el taxidermista/naturalista Filella es forma i reinventa diverses vegades i fa de tècnic qualificat de vertebrats, aixecant en escassament 10 anys un grup de prop d'un centenar de col·laboradors externs del Museu (molts d'ells estudiants universitaris) en quatre seccions actives des d'almenys el 1974-1975. La més antiga, des de 1967 aproximadament, la d'ornitologia (amb poc més de una cinquantena de col·laboradors), la d'ictiologia des de 1970, vorejava la desena de voluntaris, la secció de mastologia –feien cetologia principalment– des de 1973 (una quinzena de col·laboradors) i, finalment, la d'herpetologia amb entre 5 i 10 voluntaris. En poc més de sis anys la secció ornitològica del Museu va fer unes dues mil prospeccions de camp per tot Catalunya i part de l'Aragó. S'aplegaren uns deu mil registres amb més d'una cinquantena de col·laboradors, solament amb paper, llapis i «bolis» BIC. En aquell temps fou fonamental el paper dels directors del Zoo (Antoni Jonch) i del director del Museu de Zoologia (Francesc Español) que li permeteren màxima llibertat en la seva feina que ultrapassava de molt la d'estricta taxidermista al Museu, o la d'auxiliar tècnic de veterinària primer i conservador auxiliar després al Zoo. També en alguna ocasió el Dr. Español el recolzà explícitament com fou la campanya per salvar Es Grau (Menorca) del perill de ser urbanitzada. La situació personal i professional de l'homenatjat com a director en funcions dels vertebrats del Museu i com a dinamitzador del voluntariat, va canviar radicalment el 1978 quan el director Francesc Español es jubilà i fou substituït per Roser Nos. El model que havia funcionat fins aquell moment ja no era vàlid pel gran creixement dels voluntaris de les seccions i la manca de personal fix del Museu. Per tant, calia posar normes i una reestructuració a fons en aquesta institució científica pública, tant a l'estructura física com al funcionament del Museu. La nova directora es posà amb empenta a la feina però no va entendre mai la potència i importància de la «ciència ciutadana». Es va desmuntar en gran part la feina de Salvador Filella i les seves seccions, mentre pel camí, es va perdre informació i alguns materials valuosos, en especial de cetologia (Aguilar, 2013). En el cas de la secció d'ornitologia (Fig. 3), malgrat la dissolució oficial, encara va funcionar fins al 1981, ja que la primera part de l'organització del primer atlas d'ocells nidificants de Catalunya (Muntaner *et al.*, 1984) encara es va fer al Museu tot i que després fou a la Universitat de Barcelona on es desenvolupà tot el projecte. Així doncs, podem dir que el projecte de l'atlas d'ocells marca el final de la Secció d'ornitologia del Museu, on Salvador Filella romangué encara uns pocs anys més d'estricta taxidermista. El 1984 per l'aplicació de la llei d'incom-

patibilitats abandonà definitivament el Museu per centrar-se en el Zoo fins al final de la seva vida laboral.

Publicacions

Autor de nombrosos treballs, alguns inèdits i altres publicats, el primer dels quals fou l'any 1968 sobre la nidificació al Garraf del falcó pelegrí (Filella 1968). Fins al 2004 ha publicat 74 obres de les quals 67 articles, 5 capítols o seccions de llibre i 2 llibres, un personal (Filella 2014) i un altre en coautoria; (Casinos & Filella 1984). La temàtica principal de les obres publicades fou els mamífers marins (29), l'ornitologia (14), el conservacionisme (15), la divulgació naturalista general (6), la taxidèrmia (6), els mamífers no marins (3) i l'entomologia (2). En el seu *Curriculum Vitae* (Ferrer, 2015) es pot accedir als llistats de les seves publicacions fins al 2004.

Publicà 22 treballs científics quasi tots articles. Malgrat haver dedicat molt d'esforç a l'ornitologia, va publicar molt poc sobre la temàtica; solament 4 treballs faunístics de to menor, essent el més destacable sobre la cigonya (Filella, 1984b). La major part dels articles científics foren de cetologia (17) Les publicacions científiques més interessants foren precisament les de cetologia en sentit ampli com per exemple (Filella Cornadó, 1974) o (Casinos *et al.* 1977, 1981) però també algunes importants relatives a paràsits de mamífers marins com (Raga *et al.* 1982).

A cavall de les publicacions científiques i de divulgació entre mitjans dels anys setanta i mitjans dels 80, a Catalunya es publicaren llibres multidisciplinaris sintètics del patrimoni natural, com el *Llibre blanc* o *Els sistemes naturals de...* al qual Salvador Filellà aportà també els seus coneixements. Així per exemple, va ser un dels 83 autors del *Llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans* (Folch *et al.* 1976) tot i que la seva autoria de material restà amagada dins del genèric Museu de Zoologia de Barcelona. En el cas dels *Sistemes naturals de les illes Medes*, fou coautor d'un article (Ferrer *et al.* 1984) i juntament amb Lluís Paluzie fou autor de l'apèndix I, *Una possible normativa del Paratge Natural de les Illes Medes (d'aplicació exclusiva a la zona emergida)*.

La major part de les publicacions de Salvador Filella foren de divulgació, unes 52, de les quals, al marge dels llibres ja esmentats, algunes de les rellevants han estat: Filella Cornadó (1992, 1993, 1999, 2005) i Filella Cornadó & Xampeny (1974). Dins d'aquestes publicacions divulgatives un bloc molt important són les relatives a temàtiques de conservació de la natura sobretot de la conservació de la fauna. Algunes de les publicacions conservacionistes destacables són: Filella Cornadó & Xampeny (1975), Filella Cornadó (1982, 1984, 1985 i 1995), i Ferrer Lerín & Filella Cornadó (1979). Aquesta darrera publicació, malgrat la seva poca difusió va ser important com a model d'informe de patrimoni biològic pensat i fet per poder ser utilitzat per gestors dels usos del sòl del país. El conegut a la Universitat com a *Treball de la Comarca* va ser el primer projecte de patrimoni natural que encarregà una institució pública (de fet una comissió de diverses institucions públiques locals i estatals que posteriorment fou

Figura 3. Sala d'actes de l'ajuntament de Barcelona el 22 d'octubre de 2012. D'esquerra a la dreta S. Filella, X. Ferrer i Audrey Baker, voluntaris en els anys setanta i vuitanta de la secció d'ornitologia del Museu de Zoologia de Barcelona. Foto de Xavier Ferrer.

succeïda per la «Corporación Metropolitana de Barcelona» a la Facultat de Biologia; concretament al titular del Departament de Botànica, el Dr. Oriol de Bolòs, la direcció del qual va encomanar al jove professor Josep Maria Camarasa, amb la incorporació, també de Ramon Folch, i Ramon M. Masalles. El projecte econòmicament era important i més encara en aquells temps (de 1972 a 1974) de penúria quasi total de la Facultat de Biologia. El *Treball de la Comarca*, «permeté equipar el Departament de Botànica amb un despatx doble per a Ramon Folch i Josep Maria Camarasa que va ser durant uns anys la seu oficiosa de la SCB i la ICHN, un Jeep (el primer vehicle de motor de què va disposar la Facultat de Ciències), la totalitat de la cartografia a escala 1:50.000 dels Països Catalans en versió Instituto Geográfico y Catastral i vol americà, la totalitat de la cobertura de fotografia aèria de Catalunya (vol americà de 1953) i de la llavors més recent de l'àrea metropolitana de 1970, més el mobiliari necessari» (Josep M. Camarasa com. pers.). La cartografia en aquell temps molt escassa, cara i preuada la vàrem utilitzar també molt els zoòlegs de la Facultat. Essencialment, el projecte va desenvolupar una cartografia botànica fina per primera vegada a Catalunya. El treball de Filella que inclou un mapa dels «Biotopos de l'avifauna de la comarca de Barcelona» era un complement per amorosir la part dura botànica de l'informe i poder connectar millor amb els polítics per engrescar-los en temes de conservació. Atesa la poca o nul·la formació naturalista dels polítics del moment, els ocells era un grup faunístic amb més tirada i més popular i aquesta fou la raó més potent per incorporar a Salvador Filella a la publicació (Josep M. Camarasa, com. pers.).

Activitats naturalistes

Interessat per la formació i divulgació naturalistes bàsiques, la seva vida professional està farcida de xerrades i

intervencions públiques. En total més d'un centenar d'intervencions, més de cinquanta corresponents a conferències, la primera de les quals fou sobre l'interès faunístic de la Punta de la Banya (delta de l'Ebre), el 9 de gener de 1971, a la seu barcelonina del CSIC. La participació en curssets també ha estat important, quasi una trentena molts dels quals creats per ell, com els d'introducció a l'ornitologia o els de cetologia que durant molts d'anys s'han realitzat al Zoo de Barcelona. També, a la mateixa seu, va participar com a professor en alguns cursos de primatologia, sobre fauna ibèrica o sobre el mateix parc zoològic. Aquests curssets van ser importants per explicar l'èxit fulgurant del grup ornitològic del Museu. Els primers curssets es realitzaren al Museu i a la UEC de la Gran Via (1974 i 75) però la major part es dictaren al Zoo ja que disposava llavors d'una aula, equipament inexistent al Museu. Escriu en Xavier Parellada: «Els curssets a part d'un lloc on aprendre informació, també eren un lloc de trobada i contactes, on programar sortides conjuntes i crear amistats. Jo vaig repetir dos anys seguits el mateix curset perquè m'entusiasmava.... A finals dels 70, els curssets tenien sortides pràctiques: jo vaig fer de monitor de camp, i recordo que tenia alumnes biòlegs i a mi em feia vergonya no ser-ho i fer-los de mestre... però el cert és que llavors només [a Catalunya] s'ensenyava identificació d'ocells al Museu... Cal dir que atès el caràcter autodidacta de la major part de gent, les sortides conjuntes eren la forma d'aprendre dels coneixements dels companys (enriquiment mutu)». Entre congressos, seminaris, jornades, col·loquis, taules rodones o sessions informatives, fins al 2004 va fer 26 intervencions. Els temes tractats més habituals foren sobre conservació en especial al territori català, introducció al coneixement dels animals, taxidèrmia, anatomia, biologia i fauna de l'alta muntanya, etc., fent un èmfasi especial en els ocells, i mamífers marins.

Important per ell fou el tema conservacionista, desvetllat molt d'hora i que expliquen molt bé Filella *et al.* (1975), Ferrer Lerín (2005), Filella (1985) i Filella (2014). Inicialment ho canalitzà amb els carronyaires i rapinyaires d'ençà 1972, primer amb prospeccions sobre els voltors i seguidament engegant un programa amb F. Ferrer Lerín i J. Xampeny sobre canyets. Com descriu Filella (1982), el primer fou a la Masana, al Prepirineu de Lleida (creat el 1972), el segon als Ports de Tortosa-Beseit (1974) i el tercer a l'Alta Garrotxa (1976). Amb aquestes accions i en col·laboració amb voluntariat, l'ICONA i després amb la Generalitat de Catalunya, Salvador Filella aconsegueix la fixació i posterior reproducció de voltors i aufrans en llibertat. Els primers canyets per voltors eren abastits amb les carronyes que Filella treia del Zoo, transportades amb els vehicles particulars dels pocs voluntaris que en tenien. Joaquim Maluquer Sostres (2008) a les planes 63 i 64 i Ferrer Lerín (2005) expliquen de manera amena aquesta faceta de la vida de Salvador Filella que durà del 1972 al 1981. També, el 1978, engegà el primer centre de recuperació de fauna (bàsicament rapinyaires) al Zoo de Barcelona, centre que el 1981 passaria el relleu a les instal·lacions de la Generalitat a Torreferrussa.

Mica en mica el vessant conservacionista fou per a ell cada vegada més important, no solament durant el seu temps

d'esbarjo sinó ampliant en bona part la seva jornada laboral que sovint depassava àmpliament les 10 hores diàries. Així fou com cap el 1974 Salvador Filella inicià, al Museu de Zoologia, els moviments per aplegar personal naturalista en sentit ampli (afeccionat i acadèmic principalment de la Facultat de Biologia) per muntar una organització no governamental en defensa del patrimoni natural (Filella, 1985). En aquest sentit la pertinença de Filella a la ICHN com a plataforma associativa d'aimants de la natura jugà un paper important. Aquesta activitat va esdevenir prioritària i gairebé obsessiva, i al 1976 fundà, amb uns 200 socis, (Anònim, 2016a) l'associació DEPANA (Associació per a la Defensa del Patrimoni Natural), de la qual, a més de ser-ne el promotor, fou secretari general i ànima de l'entitat durant onze anys (els bellugadissos anys de la transició política i social). La funció de pal de paller en temes de conservació de natura suportant situacions molt dures (en períodes grisos o foscos) defensant el manteniment del patrimoni natural és probablement una de les herències més importants de Filella (E. Carrera, com. pers.). Entre els projectes, treballs o campanyes que va impulsar amb l'associació cal destacar les corresponents als territoris dels Aiguamolls de l'Empordà, del delta de l'Ebre, del Montseny, del Montsec, les illes Medes, el Cap Norfeu, la cala Montgó, i l'Alta Garrotxa. També col·laborà en l'ordenació territorial de l'alta muntanya catalana, el manteniment de canyets per a voltors en col·laboració amb l'ICONA, la temàtica de la central tèrmica de Cubelles, etc. L'activitat dins DEPANA aportaren a Salvador Filella moments importants en la seva vida personal, com alguna entrevista amb el llavors totpoderós president Jordi Pujol, no gens fàcil per a un ecologista, però la figura de l'amic Joaquim Maluquer Sostres sempre sorgia per donar un cop de mà als naturalistes de bona voluntat. Va treballar molt per generar un associacionisme d'institucions conservacionistes a tot l'Estat espanyol, i el seu tarannà seriós, obert i alhora rigorós en el manteniment dels principis de conservació del patrimoni natural foren molt apreciats a tot l'Estat (Varillas 2002). Així fou elegit membre del Comité de Participación Pública, del Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo, de la CIMA, a Madrid entre 1982 i 1984. També va integrar el grup d'ecologistes, que, acompanyats pel catedràtic d'Ecologia Fernando González Bernaldez, l'any 1983, van ser rebuts pel president del Govern d'Espanya, Felipe González. Sobre la seva activitat a DEPANA vegeu també (Filella 1984 i 1985), (Anònim 2016a) i (Cuyàs Robinson 2016).

Promoure l'associacionisme en totes les activitats que tocava, formava part del seu caràcter. Així s'afilià a la Institució Catalana d'Història Natural ja des del 1972, Salvador Filella va col·laborar molt activament amb la ICHN, principalment entre 1973 i 1984. La seva feina a la ICHN va consistir en la pertinença a dues comissions. D'una banda la Comissió d'Ornitologia de vida esllanguida i curta (de 1976 a 1982), pensada sobretot com un paraigües, i continuació de la secció del Museu de Zoologia que es veia en dispersió. Salvador Filella solament hi col·laborà creant el dibuix de l'emblema de la Comissió, el còlit negre, seleccionat en part pels problemes pressupostaris que obligava a una espècie en blanc i negre. Les poques etiquetes de la comissió que s'editaren,

Figura 4. Salvador Filella amb un catxalot a la factoria balenera de Caneliñas en Cee (A Coruña) el 1974. Foto de Jaume Xampeny; arxiu Alex Aguilar.

gairebé mai foren utilitzades. En canvi Filella tingué un paper rellevant com a impulsor i membre destacat de la Comissió de Cetologia, primer grup d'estudi sobre cetacis a Catalunya, concebut a les darreries de 1972 i creat oficialment el 1973 (Fig. 4). Per a Filella crear i formar part de la Comissió de Cetologia de la ICHN fou, tant en l'aspecte personal com en el científic, molt important per tal com va treballar directament i conjunta amb diversos professors de la UB. Essencialment es dedicà a mesurar, dibuixar i descriure cetacis varats i alguns caçats a la factoria balenera de Galícia llavors encara en actiu. El llibre *Chiman* (Aguilar, 2013, p. 342) dóna una pinzellada de la creació i funcionament del grup de cetologia.

Altres activitats relacionades amb la natura foren les artístiques en especial el dibuix, present a molts indrets dels rètols del Zoo. Per exemple va dibuixar totes les espècies d'ànecs del primer *Atles dels ocells nidificants de Catalunya i Andorra* (Muntaner et al., 1984). També la creació de fitxes identificadores d'espècies era important per a Filella, com fou el cas de fitxes que realitzà amb dibuixos de Marisa Bendala per facilitar la identificació de cetacis al mar. Aquestes fitxes foren publicades el 1985 conjuntament amb DEPANA i el Centre de Recuperació i Investigacions Submarines (CRIS).

Amb referència al muntatge de peces taxonòmiques i exemplars dissecats la seva feina va ser molt gran tant al Zoo com al Museu de Zoologia. Destacaré solament dues feines hercúlies que foren el muntatge de dues balenes (rorquals comuns). La primera el 1982, una femella de 13 m que topà amb un vaixell i fou remolcada fins al port de Barcelona. L'esquelet primer va estar al delfinari del Zoo i després fou regalat a la Facultat de Veterinària de la UAB, on va ser muntada de nou pels estudiants. La segona, el 1984, fou una altra femella de 19 m embarrancada a la gola del riu Llobregat i que fins a l'actualitat ha restat muntada als jardins de davant de l'edifici de la direcció del Zoo.

Importància de la seva petja en la societat

La seva vàlua ha tingut diversos reconeixements, els dos primers el 1984 en forma de dedicatòries grupals en llibres

Figura 5. Acte de nomenament de Salvador Filella com a soci d'honor de la ICHN 2016 el 29 de juny de 2016 en reconeixement de la seva tasca d'impulsor de l'estudi i conservació de la fauna vertebrada catalana durant els anys setanta i vuitanta del segle XX. Foto de Xavier Ferrer.

amb molts autors com foren el primer *Atlas dels ocells nidificants de Catalunya* (Muntaner *et al.* 1984), i el volum d'actes del II Congrés de Rapinyaires Mediterranis, celebrat l'any 1982 a Barcelona (organitzat pel CRPR, sorgit de la Secció d'Ornitologia del Museu) pel seu paper –conjuntament amb Paco Ferrer Lerín– com a pioner en l'estudi dels rapinyaires a Catalunya (CRPR 1984).

Pel que fa a premis formals el primer fou el 1988 quan en deixar la Secretaria General de DEPANA en fou nomenat Soci d'Honor. El 1996, la Direcció General de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya, el distingeix amb el Premi Nacional de Medi Ambient per la seva trajectòria en defensa del patrimoni natural de Catalunya. El 17 de desembre de 2004 amb ocasió del cinquantenari de la fundació de la Sociedad Española de Ornitologia (SEO/BIRDLIFE), en un acte sobre els 50 anys d'ornitologia a Catalunya, a la Pedrera a Barcelona, la SEO li donà una placa «En reconeixement i agraïment pel [seu] valuós treball a favor de l'ornitologia a Catalunya». L'any 2013 fou nomenat Soci Honorari del Amics del Museu de Zoologia. La darrera distinció ha estat el nomenament com a Soci d'Honor de la Institució Catalana d'Història Natural, el 2016 (Anònim, 2016b) (Fig.5)

La seva projecció més forta sobre la societat abasta els anys setanta i vuitanta del segle XX; uns vint anys entre la creació informal de la unitat de Vertebrats del Museu de Zoologia el 1967-1968 fins a l'abandonament de la Secretaria General de DEPANA el 1988.

Quatre eixos per a mi marquen l'actuació personal de Salvador Filella:

1– Va fer possible el somni de desenvolupar l'afició/vocació per la fauna al jovent que no sabia ni per on començar. Els va ajudar a esdevenir naturalistes mitjançant l'eina de l'experiència vital amb sortides de camp, curssets i proporcionant local on compartir els interessos naturalistes. Al Museu de Zoologia, joves universitaris interessats en el coneixement dels vertebrats vàrem trobar el caliu que ens ne-

gava la Universitat d'aquell moment. Salvador Filella, com a conseqüència de la seva activitat, va propiciar la creació d'un planter de dirigents, investigadors, professors d'Universitat i naturalistes que esdevindrien posteriorment tècnics en les administracions, que en la dècada dels vuitanta pujarien l'ornitologia catalana al nivell professional i molts dels quals encara estan/estem al peu del canó. També s'originaren al Museu grups ornitològics o naturalistes locals potents, com els de l'Empordà, la Garrotxa, Barcelona, el Baix Llobregat, i el Vallès. També, entre d'altres, s'originaren a la secció de Filella el Centre de Recerca i Protecció de Rapinyaires i el Grup Català d'Anellament, que esdevindria l'actual Institut Català d'Ornitologia.

2– Va potenciar l'estímul pel treball de camp de vertebrats a Catalunya, especialment l'ornitologia i la cetologia. Salvador Filella va potenciar l'estudi i protecció dels ocells rapinyaires i aquàtics, i entre d'altres indrets, prospectà a fons els Ports de Beseit, els Aiguamolls de l'Empordà i el delta de l'Ebre. Com a productes derivats en part de la seva activitat cal esmentar el primer *Atlas ornitològic de Catalunya*, el 1984 (Muntaner *et al.*, 1984, p.7), i el volum 12 i alguns apartats del 13 de la *Història natural dels Països Catalans* editats per la Fundació Enciclopèdia Catalana.

3– Va impulsar la creació i desenvolupament de la primera ONG de defensa del patrimoni natural a Catalunya (DEPANA), pilar fonamental del moviment de conservació de la natura a la transició. En la fundació de DEPANA varen convergir ecòlegs, botànics, zoòlegs i urbanistes, creant sinèrgies entre persones i disciplines.

4– Va treballar molt en el desenvolupament i manteniment de la ciència ciutadana mitjançant la col·laboració i la formació de voluntaris especialment en l'estudi dels ocells, en un moment de gran efervescència social, política i nacionalista. Fou el continuador d'una primera tasca en ciència ciutadana (*avant la lettre*) iniciada el 1954 per la *Sección Regional Catalana de la Sociedad Española de Ornitología*.

Podem resumir en síntesi que en Salvador Filella fou un *outsider* del món naturalista i científic que amb la gran rapidesa amb què pujà el seu fort activisme, generà alguns enemics que veien com en els anys setanta un no llicenciat sense gairebé res havia aixecat un petit imperi de voluntaris, il·lusió, entusiasme i informació zoològica de primera mà. Altruista convençut, tingué també molts amics i simpatitzants fora i dins el món acadèmic, tals com el Dr. Ramon Margalef, el Dr. Jacint Nadal o el Dr. Ramon Folch. Ell però tenia clar que les proves que volia superar a la vida se les posava ell mateix i el que pensés l'entorn no modificava gaire el seu comportament. Creia en l'obra feta i no en la xerrameca, aplicant sempre la dita incorrectament assignada al Quixot: «*Ladran, luego cabalgamos*».

Agraïments

El meu agraïment principalment a Salvador Filella, Xavier Parellada, Isabel Munujos i Fundació Barcelona Zoo. Puntu-

aliment també m'han ajudat Àlex Aguilar, Josep M. Camarasa, Enric Carrera, Ramon M. Masalles i Jordi Sargatal.

Bibliografia

- AGUILAR, A., 2013. *Chimán: la pesca balenera moderna en la Península Ibérica*. Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona. 374 p.
- ANÒNIM, 2016a. DEPANA 40 anys en lluita. *L'Agró Negre* 32: 11-13
- ANÒNIM, 2016b. Nomenament de Salvador Filella com a Soci d'Honor. *Notícies de la Institució – Circular de la ICHN*, 126: 11-12.
- CASINOS, A. & FILELLA, S., 1981. Notes on Cetaceans of the Iberian coasts; IV. A specimen of *Mesoplodon densirostris* (Cetacea Hyperodontidae) stranded on the Spanish Mediterranean littoral. *Säugetierk. Mitt.* 29: 61-67.
- CASINOS, A., MONTULL, R. & FILELLA, S., 1984. *Los Cetáceos*. Ed. PENTHALON. Madrid. 151 p.
- CASINOS, A., FILELLA S. & PELEGRÍ, J., 1977. Notas sobre cetáceos de las aguas ibéricas I. Sobre un ejemplar de *Megaptera novaeangliae* (Borowski, 1781) (Cetacea, Balaenopteridae) capturado frente a las costas gallegas. *Miscel·lània Zoològica* 4: 299-303.
- COLS, C., 2013. El taxidermista municipal. Disponible a <http://www.elperiodico.cat/ca/noticias/barcelona/salvador-filella-taxidermista-municipal-2376176#>. [Data de consulta: 30 agost 2016].
- CRPR, 1984. *Rapinyaires Mediterranis II*. Ed. Centre de Recerca i Protecció dels Rapinyaires Mediterranis. Barcelona. 272 p.
- CUYÀS ROBINSON, J., 2016. Converses amb els socis, Salvador Filella i Cornadó. *L'Agró Negre* 32: 14-15
- FERRER X., 2015. Història de l'ornitologia catalana Disponible a http://crai.ub.edu/coneix-el-crai/biblioteques/biblioteca-biologia/historia-ornitologia-catalana/personatges#personatges_filella. [Data de consulta: 3 agost 2016].
- FERRER X., 2014. *Pròleg. Salvador Filella, un pioner de la conservació de la natura catalana*. P. 9-13. In Filella 2014, Recordant bells temps. Brau Edicions. Figueres. 404 p.
- FERRER, X., FILELLA, S. & XAMPENY, J., 1984. *Ornitofauna de les illes Medes*. P.277-289. In Ros, J., Olivella, I. & Gili, J.M. (eds.). *Els Sistemes Naturals de les Illes Medes*, Institut d'Estudis Catalans. Barcelona. 829 p.
- FILELLA, S. & FERRER LERÍN, F., 1979. *La fauna vertebrada de la comarca de Barcelona y entorno inmediato (con exclusión de sus aguas)*. P.97-157. In Camarasa, J. M., Folch, R. & Masalles, R. M. *El Patrimonio Natural de la Comarca de Barcelona*. Medidas necesarias para su protección y conservación. (Los recursos renovables terrestres). Corporación Metropolitana de Barcelona.
- FERRER LERÍN, F., 2005. *Niquel*. Mira Editores, Zaragoza. 228 p.
- FILELLA, S., 1982. Comederos de buitres en Catalunya. *Quercus* 3: 21-22.
- FILELLA, S., 1984. La Liga para la Defensa del Patrimonio Natural en Catalunya. *Quercus* 13: 48-50.
- FILELLA, S., 1984b. *Cigonya blanca*. P. 41-42. In Muntaner, J., Ferrer, X. & Martínez-Vilalta, A. *Atlas dels ocells nidificants de Catalunya i Andorra*. Ketres Ed. Barcelona. 323 p.
- FILELLA, S., 1985. DEPANA el grupo que recibió el mandato de coordinar lo incoordinable. *Quercus* 20: 32-34.
- FILELLA, S., 1993. Cetacis citats recentment al desert d'Almeria, *Zoo Club*, 20; 16-17
- FILELLA, S., 1999. Últimas citas de lobo en la comarca gerundense del Ripollés, *Quercus* 157: 26-27.
- FILELLA, S., 2005. La importància de les races de bestiar domèstiques per a l'home. *Zoo* 52:31-35
- FILELLA CORNADÓ, S., 1968. Nota sobre la nidificación en el Garraf del *Falco peregrinus brookei* Sharpe. *Miscel·lània Zoològica* 2 (3): 12-13.
- FILELLA CORNADÓ, S., 1971. Datos biométricos y morfológicos del *Ziphius cavirostris* Cuv. hallado en la playa de Badalona, prov. Barcelona, España, el día 20 de marzo de 1970. Cetacea Ziphiidae. *Miscel·lània Zoològica* 3 (1):77-83.
- FILELLA CORNADÓ, S., 1974. Esquema comparativo para la identificación de las 4 especies de Balenopteridos citados en las costas de la Península Ibérica y datos biométricos de la *Balaenoptera borealis* Lesson 1828, hallada en el Delta del Ebro el día 25 de septiembre de 1973. *Miscel·lània Zoològica* 3 (4): 171-176
- FILELLA CORNADÓ, S., 1992. DOSSIER ANTONI JONCH. Antoni Jonch i el Zoo de Barcelona. *Lauro* 4: 46-47
- FILELLA CORNADÓ, S., 1995. *Tot recordant una Setmana Santa de 1967...* *El Bruel*, 10: 29
- FILELLA CORNADÓ, S., 2014. *Recordant bells temps: El Museu de Zoologia i el Zoo de Barcelona com a precursors de la protecció de la Fauna a Catalunya*. Brau Edicions. Figueres. 404 p.
- FILELLA CORNADÓ, S. & XAMPENY, J., 1974. La comisión de cetología en el seno de la "Institució Catalana d'Història Natural" *Inmersió y Ciencia* 7 (1): 7- 30.
- FILELLA CORNADÓ, S. & XAMPENY, J., 1975. Problemática de la conservación de las aves carroñeras. *Zoo*, 22: 21-23
- FOLCH, R. (ed) *et al.*, 1976. *Natura ús o abús. Llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans*. Ed. Barcino 574 p.
- MALUQUER SOSTRES, J., 2008. *Conèixer i estimar els ocells*. Ed. Pòrtic, 229 p.
- MUNTANER, J., FERRER, X. & MARTÍNEZ-VILALTA, A., 1984. *Atlas dels ocells nidificants de Catalunya i Andorra*. Ketres Ed. Barcelona. 323 p.
- PUJADE- VILLAR, J. & MUNUJOS, I., 2015. Els socis d'Honor de la ICHN, aquest any, Jordi Ribes i Rius. *Bulleti ICHN* 79:165-179.
- RAGA, J.A., CASINOS A., FILELLA S., RADUÁN M. A., 1982. Notes on Cetaceans of the Iberian coasts. V. *Crassicauda grampicola* Johnston and Mawson, 1941 (Nematoda) cause of injuries in the pterygoids of some specimens of *Grampus griseus*. *Säugetierk. Mitt.*, 30: 315-318
- VARILLAS, B., 2002. Salvador Filella, *Los orígenes del conservacionismo catalán*. *Quercus* 196: 6-8.